

Haber Söyleminde İdeolojik Etki: Ayasofya'nın İbadete Açılması Haberleri

Ideological Impact in News Discourse: News on the Opening of Ayasofya to Worship

Arzu KALAFAT ÇAT¹, Olgun KÜÇÜK²

Özet

Gerçeğin habere dönüştürülmesi esnasında ideolojik müdahaleler söz konusu olabilmektedir. Kapitalizmle birlikte bir endüstri alanına dönüşen medyada haber, sermaye sahiplerinin mevcut ideolojilerinin araçsallaştırıldığı meta haline gelmiştir. Medya endüstrisi ideolojilerini çeşitli söylemler vasıtasıyla aktarmaktadır. Haber metinlerinde yer alan ideolojik kodlar ve örtük anlamların açığa çıkarılması amacıyla söylem analizi yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışmada, gazetelerde yer alan haberlerin ideolojik müdahalelerle yapılandırıldığı ön kabulünden hareketle Ayasofya'nın ibadete açılması konusuna ilişkin gazetelerin haber üretim süreçlerindeki ideolojik etkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda sol ideolojiyi temsilen Cumhuriyet, sağ ideolojiyi temsilen Yeni Akit gazeteleri seçilerek Ayasofya'nın cami olarak ibadete açıldığı tarih olan 24 Temmuz 2020 gününü takip eden bir haftalık süre boyunca gazetelerde konuya ilişkin olarak yayımlanan haberler örneğinde gazetelerin söylemsel farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. 24 Temmuz 2020- 30 Temmuz 2020 tarihleri aralığında incelenen gazetelerde yer alan haberlerin gazetelerin mevcut ideolojilerini yansıtan söylemlerle aktarıldığı ve gazetelerin sahiplik yapısının haber üretim süreçlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haber, Söylem, İdeoloji

Abstract

There may be ideological interventions during the transformation of reality into news. The media, which has become an industry branch with capitalism, has become a commodity in which the current ideologies of the capitalists are instrumentalized. The media industry conveys its ideologies through various discourses. Discourse analysis method is used in order to reveal the ideological codes and implicit meanings in the news texts. In this study, it is aimed to reveal the ideological effect on the news production processes of the newspapers regarding the opening of Hagia Sophia, based on the presupposition that the news in the newspapers are structured by ideological interventions. In this context, by choosing Cumhuriyet to represent the left ideology and Yeni Akit to represent the right ideology, the discursive differences of the newspapers were tried to be revealed in the example of the news published on the subject in the newspapers for a week following the 24 July 2020, the date when Hagia Sophia was opened for worship as a mosque. It has been concluded that the news in the newspapers examined between

¹Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Karabük
²Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Meslek Yüksekokulu, Karabük

ORCID:

A.K.Ç.: 0000-0003-2960-0790

O.K.: 0000-0002-9471-3540

Corresponding Author:

Arzu KALAFAT ÇAT

Email:

arzukalafatcat@karabuk.edu.tr

Citation: Kalafat-Çat, A. ve Küçük, O. (2022). Haber söyleminde ideolojik etki: Ayasofya'nın ibadete açılması haberleri. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (4): 678-691.

Submitted: 03.08.2022

Accepted: 10.08.2022

July 24, 2020 and July 30, 2020 are conveyed with discourses reflecting the current ideologies of the newspapers and the ownership structure of the newspapers is effective in the news production processes.

Keywords: News, Discourse, İdeology

1. GİRİŞ

Kamuoyu oluşturma, etkileme ve yönlendirme potansiyeli bulunan haber, yapılandırılmış bir gerçeklik çerçevesinde sunulmaktadır (Tuchman, 1978: 195). Bu durum “doğru ve gerçeğe en yakın bilgi” şeklinde tanımlanan haberin tarafsızlığının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Medyanın sahiplik yapısı nedeniyle Marksist eleştirel yaklaşımlar haberin nesnel olamayacağı görüşünü savunmaktadırlar. Buna göre haber seçim aşamasından üretim ve yayın aşamasına kadar medya uzmanlarının bilinci müdahaleleri tarafından şekillendirilmektedir. Üretilen haber, gazetecilerin bilinçaltındaki ideolojik kodlar ve kalıpları barındırmaktadır (Toruk 2008: 183-184). Bu kodlar ve kalıpların ortaya çıkarılmasının yanı sıra haber oluşum sürecinde kullanılan stratejiler ve çerçevelerin tespiti açısından söylem analizi oldukça etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Söylem analizi dendiğinde dilin yapısı, fonksiyonları ve dil içindeki kalıplar akla gelmektedir. Ferdinand de Saussure'e göre, dilbilim için dil, bir inceleme nesnesi fonksiyonuna sahip olmayabilir. Zira temel kurallar sistemini anlatan langue (dil) ile kıyaslandığında parole (söz) bireyselleşmiş, olasılıklara dayalı ve bu bakımdan da elle tutulamaz bir olgudur (Marsall, 1999, 682-694). Baudrillard (2012, 129) “Söylem, her zaman anlam üretmeye eğilim gösterirken, dil ve yazının her zaman yanılısına ürettiğini görmezler- dil ve yazı, anlamın canlı yanılısaması, anlamın mutsuzluğunun dilin mutluluğuyla çözülmesidir.” İfadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla medya söylem vasıtasıyla çeşitli anlamların üretilmesi mümkündür ve medya metinlerindeki örtük kodların açığa çıkarılması için söylem analizi yöntemi kullanılmaktadır.

Toplumun bilgilendirilmesi, haberdar edilmesi ve yönlendirilmesi gibi işlevleri bulunan medya, ideolojilerin aktarılması ve mevcut ideolojilerin şekillenmesi noktasında oldukça etkili bir araçtır. Zihin yönlendirme fonksiyonu bulunan ve ideolojik bir mücadele alanını oluşturan medya, ikna ve propaganda amacı ile kullanılabilir (Sine Nazlı, Kalafat Çat, 2018: 114). Bir diğer ifade ile haberler, siyasi ya da ekonomik gücü elinde bulunduran başat/egemen sınıfların lehine gerçekliği inşa eden araçlardır. Gerçekliğin ideolojik olarak inşasında söylem, stratejik öneme sahiptir (Dursun, 2014: 148). Bu bağlamda çalışmada, gazetelerde yer alan haberlerin ideolojik müdahalelerle yapılandırıldığı ön kabulünden hareketle Ayasofya'nın ibadete açılması konusuna ilişkin gazetelerin haber üretim süreçlerindeki ideolojik etkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak ideoloji ve söylem kavramları incelendikten sonra farklı ideolojik yapılar sahip olmaları sebebiyle çalışmanın örnekleme dahil edilen Cumhuriyet ve Yeni Akit gazeteleri örneğinde haber metinlerinde yer alan ideolojik yapılar söylem analizi yöntemi ile incelenecektir.

2. KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ

Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından ideoloji terimi ilke kez 1796 yılında ortaya atılmıştır. Devrimci Fransız burjuvasının önemli isimlerden biri olan Tracy ideoloji için söylediği “fikir bilimi” kavramını ilk kez hapishane yıllarında kullanmıştır (Eagleton, 2015, 98). Tracy tarafından olumlu görülen ideoloji terimi daha sonra Napolyon Bonaparte tarafından yıkıcı bir doktrin olarak değerlendirilmiştir. Napolyon, yeni anayasa oluşturma sürecinde her ne kadar Tracy'in düşüncelerinden yararlı olsa da o onun ve arkadaşlarının fikirlerini tehlikeli bulmuş, ideolojiyi soyut kurgusal doktrin olarak değerlendirmiştir (Thompson, 2013: 42). Diğer bir deyişle Destutt de Tracy ve arkadaşları tarafından ideoloji, fikirler birliği kurmak için oluşturulsa da

kavram zamanla içeriğinden uzaklaştırılarak alçaltıcı bir vurguya dönüştürülmüştür (Durand, 2015,92).

İdeoloji kavramına yönelik olan olumlu ve olumsuz tutumlar ona yönelik yapılan tanımlarda da yaşanmıştır. Özellikle ideolojinin birbiriyle uyuşmayan pek çok anlamının olmasını onun tanımının yapılmasını güçleştirmiştir. İdeoloji kelimesi tarihsel süreç içerisinde yoğrulmuş, her dönem farklı metinlerle örülmüştür. Bu durum ideolojinin anlamsal olarak zenginleşmesini sağlamıştır. Anlamsal çeşitlilik içerisinde ideoloji kimi zaman “sistemik şekilde çarpıtılan iletişim” olarak tanımlanmış kimi zaman ise “eylem amaçlı inançlar kümesi”. Diğer bir deyişle ideolojinin tanımları birbirlerine çok benzememektedir (Eagleton, 2015, 17-18). Fakat ideoloji ile ilgili bu tanım kargaşası ve anlam farklılığı ona olan ilgili azaltmamıştır. Aksine farklı ideolojik tanımlar sayesinde birbirleriyle rekabet içinde olacak yorumlar ortaya çıkmıştır (Freeden, 2011, 9).

Bu yorumlardan biri Marx ve Engels’in tarafından yapılmıştır. İki düşünür ideolojiyi “katıksız bir yanılma” olarak görmektedir. Onlara göre ideoloji *camera obscura* mantığı ile çalışmaktadır. Yani ideoloji görünenin tam dersi (Thompson, 2013, 19). Bu nedenler ideolojiyi “yanlış bilinç” olarak değerlendirmektedirler. Marx, ideolojiyi için yanlış olarak tanımlayarak onu bilim karşısına koymaktadır. Ona göre insan ideolojilerin yanıltıcılığında kaybolmakta, kendi ve çevresi hakkında yanlış fikirler edinmektedir. Böylece insanlar kendi kötü hayat şartlarını dahi yorumlayamaz hale gelmektedir. Toplumsal yaşamdaki bütün kötülükler, kültürsüzlükler ve ekonomik zorluklar, eğitim ve zihniyet değişimleri üzerinden anlatılmaya çalışılmakta, bu yolla aldatici ideolojik görüş toplumsal eksikliklerin görünmemesini sağlamaktadır (Marx ve Engels, 1968, 12-13).

Toplumsal aksaklıkların görülmemesi ekonomik indergemecilik üzerinden de açıklanabilmektedir. Nitekim Marx, üretim araçlarını elinde bulunduranların ideolojik aygıtları da kontrol edebileceğini vurgulamaktadır. Bu durum ise egemen sınıfın düşüncelerinin toplumun egemen düşüncesi olmasını beraberinde getirmektedir (Sancar, 2014, 15). Diğer bir deyişle “insan varlığını, insan bilinci belirlememektedir.” İnsan bilinçleri belirli yöntemler kullanılarak ekonomik sermayeler tarafından üretilmektedir. (Fromm, 2016: 39). Dolayısıyla sermaye sahipliği bilinçli müdahaleler yoluyla zihinlerin yönlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır.

Marx’a göre özel mülkiyet sayesinde egemen düşünce sadece maddi anlamda bir güç sağlamamakta aynı zamanda insan üzerinde de bir kontrol sağlamaktadır (Marx, 1975, 97-98). Özellikle Marx ve Engels ideoloji kavramını egemen sınıf ve düşünce üzerinden yorumlayarak bu kavrama başka bir boyut kazandırmışlardır. Onlara göre ideoloji, egemen sınıf için bir araçtır. İdeoloji kullanılarak tek tip bir sınıf yaratılabilmekte, hatta ideoloji üzerinden tarih dahi üretmek mümkün hale gelebilmektedir. Başat burjuva ideolojisi, toplumun ideolojisine dönüştürülebilmektedir (Freeden, 2011, 14).

Egemen ideoloji içerisinde birey kapitalist sistemin birer parçası haline gelebilmektedir. Kapitalist yapı içerisinde sistemin başarısızlığından ziyade bireyin başarılı olduğuna vurgu yapılmakta, böylelikle sistemin yaratmış olduğu problemler görmezden gelinerek bunun birey kaynaklı olduğu yönünde ideolojiler ekilmektedir. Diğer bir deyişle ekilen ideolojiler bireyin özgür iradesinden uzak, manipüle edilmiş düşünceler olabilmektedir. Hatta bunlar zorunlu düşünceler olarak da benimsenebilmektedir. Dolayısıyla öznelerin bilinçleri üretim, maddi araçlar tarafından belirlenmektedir (Sancar, 2014, 24). Marx, maddi araçlara sahip olan burjuva ideolojisinin işçileri bu sayede yanlış bilinç durumunda tuttuğunu belirtmektedir. Özellikle “insanların, kim oldukları, toplumla nasıl ilişkilendirildikleri ve toplumsal deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları konusundaki bilinçleri, doğa ya da biyoloji tarafından” üretilmemektedir (Fiske, 2017, 298). Bireyin dünya görüşü genel olarak sermaye sahiplerinin elinde bulunan medya kuruluşları aracılığı ile oluşmakta, şekillenmekte ya da aykırılıkların en aza indirgenmesi sağlanmaktadır.

Marx'ın ideolojiyi doğa ya da biyoloji üzerinden değil de bir sınıf üzerinden değerlendirerek okuması bu kavramın komünist yapı içerisinde nasıl yorumlanacağı konusunda çelişki oluşturabilmektedir. Durand'ın *Marx'ın Sosyolojisi* adlı eserinde “ideoloji bir sınıfın egemenliğinin ifadesi olduğuna göre, sınıf çatışmasının sona ermesi, yani komünizm, ideolojiye son verir” diyerek ideoloji kavramının komünist bir yapı içerisinde nasıl sorgulanacağını irdelemektedir. Durand bir nevi Marx'ın komünist yaşam içerisinde yanlış bilinç yerine aklın kullanılabilmesi görüşünü ilginç görmektedir. Diğer ilginç görülen nokta ise “toplumsal ilişkilerin saydam hale geleceği” düşüncesidir (Durand, 2015, 95). Marx'ın ideoloji ile ilgili bu düşünceleri daha sonra pek çok düşünür tarafından da destek görmüştür. Fakat bazı yazarlar “camera obsuro” kavramını tercih etse de Batı Marksist düşünürlerin ideolojik yaklaşımını da benimseyenler olmuştur. Marx bir anlamda ideoloji ile ilgili geniş bir tartışma alanı açmıştır (Barrett, 2004: 30-32). Marx, ideoloji kavramının ekonomik ve sosyolojik boyutta sınıflar arasındaki iktidar ilişkileri ile açıklayarak ideolojiyi bir çeşit tahakküm olarak nitelemektedir.

Batı Marksist düşünürler Marx'ın ekonomik indirgemeciliğini eleştirmiş olup ekonomipolitiğe mesafeli durmuşlardır (Therborn, 2010, 188). Ayrıca Marx'ın ideoloji ve kültür gibi unsurlara daha az önem verdiğini vurgulamışlardır (Şeriatı, 2018, 59). Yine bazı batı Marksist düşünürler ideolojiyi birtakım kavramlar üzerinden açıklama gereği duymuşlardır. Bunlardan birisi de Gramsci'dir. Gramsci, ideolojiyi hegemonya kavramı üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre hegemonyacı iktidar yapısı zor kullanmaktan ziyade “rıza” üzerinden baskı oluşturabilmektedir. Bu baskının oluşturulmasında ideolojik aydın takımlar ve egemen ideolojiyi inşa edecek kültürel kurumlar ön plana çıkmaktadır. Kültürel kurumlar, bireyi toplumsal yaşamın her alanında yakalama özelliğine sahiptir. Bireyin düşünce alanı bir nevi okullar, kiliseler, dernekler, gazeteciler tarafından işgal edilebilmektedir. Diğer taraftan bu sistem burjuva yönetimini de daha güçlü hale getirebilmektedir. Özellikle burjuva yönetiminin, siyasi yapı ile kaynaşması onu toplumsal bir blok haline getirebilmektedir (Anderson, 2016: 125). Ayrıca Gramsci bu blok hegemonyanın çok güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kültürel kurumların sayısı fazla olsa da kültür merkezinde disiplinlidir (Gramsci, 2011, 194). Gramsci'nin hegemonya ve rıza kavramları üzerinden tanımladığı ideoloji, devletin zor kullanarak oluşturduğu bir bilinç değildir. Bunun yerine zora dayalı müdahaleleri görünmez kılarak toplumsal rızanın üretilmesine odaklanan hegemonyanın ürünüdür.

Gramsci'ye göre ideoloji, toplumda başka türlü bir araya gelmeleri mümkün olmayan sınıfları tek bir çatı altında toplamayı başaran etkili bir araçtır. Hegemonik ideoloji kitle iletişim araçları vasıtasıyla izler kitlenin zihinlerine ekilmekte, böylece toplumsal kabul ve rızanın oluşması sağlanmaktadır. İzler kitle her ne kadar kendilerine iletilen mesajları olduğu gibi ve tamamıyla kabullenirse de hegemonya, uyum ve karşı koyuş gibi her iki tepkisel tavrı da kontrollü biçimde yönlendirebilmektedir (Lull'dan akt. Gençalp, 2011:35). Hegemonya kavramını politik mücadele bağlamında değerlendiren ilk düşünür olan Gramsci, burjuvazinin toplumun diğer kesimleri üzerindeki kültürel kontrolüne odaklanmaktadır. O'na göre burjuvazi yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da toplumu kontrol edebilme gücünü elinde bulundurmaktadır. Hegemonya olarak adlandırılan bu güç bir anlamda “yumuşak güç”tür (Devran, 2010: 21-22). Bu bağlamda Gramsci, toplum, siyaset ve devlet arasındaki güç ilişkisine dikkat çekmekte, hegemonyanın her ne kadar zorlama ile değil rıza ile ilişkili bir kavram olduğu varsayılrsa da gerçekte gizli bir zorlama içerdiğine gönderme yapmaktadır.

Gramsci'nin ideolojiye yönelik bu yaklaşımları kendinden sonraki Batı Marksist düşünür Louis Althusser ile de benzerlik göstermektedir. Althusser bu durumu devletin ideolojik ayatları ve devletin baskı aygıtları üzerinden açıklamaktadır. Ona göre okul, kilise, medya, sendikalar ile kültür sanat kurumları devletin ideolojik aygıtlarını oluşturmaktadır. Devletin baskı aygıtları ise;

hükümet, ordu, mahkeme, polis gibi güç kullanma yetkileri bulunan kurumlardır. Her ne kadar devletin baskı aygıtlarının güç kullanma yetkileri bulursa da Althusser'e göre devletin ideolojik aygıtları baskı aygıtlarına göre çok daha etkindir. İdeolojik aygıtlar kitle üzerinde ideolojik bir etki oluşturmaya çalışmaktadır. Althusser'e göre dini kurumlar, eğitim kurumları, basın gibi devletin ideolojik aygıtları temelde belirli ideolojilerin kabul edilmesi, hayata geçirilmesi ve boyun eğilmesi noktasında pratiklerin yönetilenlere öğretilmesi amacını taşımaktadır (Althusser, 2002, 23). Althusser'e göre ideoloji toplumsal yapıların sürekliliği için oldukça önemlidir ve sürekliliğin sağlanması için yeniden üretim gereklidir. Her toplumsal yapının var olabilmesi için üretebilmek zorunda olduğu ve üretim araçlarının yeniden üretilebildiği ölçüde üretimin devamlılığının sağlanabileceği düşüncesinden hareketle, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ile kastedilen, *"emek gücünün yalnızca niteliklerinin yeniden üretimi değil, aynı zamanda mevcut sistemin kuralına uyumun, egemen ideolojiye boyun eğmenin yeniden üretimidir. Yani yeniden üretilen şey ideolojidir ve ideolojinin yeniden üretimi ile toplumsal oluşumun varlığı sürdürülür"* (Abdülhakimoğulları, 2019: 30).

Bu durum medya için de geçerlidir. Medya üzerinden oluşturulacak ideolojik söylemler kitlelerin herhangi bir fiziksel baskıya maruz kalmadan egemen söylemin kabul etmesini sağlaması bakımından önem arz edebilmektedir. Sinema, televizyon, internet gibi pek çok alanda hüküm süren medya, ideolojilerin geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır. İnsanlar medya içerikleri ile eğlendiklerini düşünürken ideolojik anlamda etki altında kalmaktadır ve birey çoğu zaman metinler içine yerleştirilmiş bu ideolojinin farkında değildir (Koçak ve Küçük, 2021, 529).

Kapitalist toplumlarda medya kuruluşları pek çok farklı türde içerikler oluşturmaktadırlar. Bu içerikler arasında haberler önemli bir yere sahiptir. "Güncel ve ilginç bir olayın, nesnel ve gerçeğe uygun bir biçimde sunulması" (Schlapp, 2000: 17) şeklinde tanımlanan haberde gerçeklik ve tarafsızlık ilkeleri oldukça önemlidir. Ancak haber medyasının bir endüstri haline geldiği günümüzde diğer endüstriyel ürünler gibi haber de birer emtia haline gelmiştir. Bu durum haber endüstrisinin kapitalistlerin çıkarları için ve bu doğrultuda haber üretmelerini beraberinde getirmiştir. Haberin emtialaşması ile haber kar elde etmek amacıyla üretilen bir ürün haline gelmiştir. Bu durum haber medyasının toplumsal, kültürel, siyasi ve ideolojik işlevlerinin bulunmasının yanı sıra medyanın sahiplik yapısı sebebiyle medya patronlarının ticari menfaatleri doğrultusunda faaliyet göstermelerini beraberinde getirmektedir (Yaylagül, 2020: 20-21). İdeolojilerin üretildiği en önemli mecralardan olan medya, yönetilen sınıfların kendi rızalarıyla tahakküm altına girdikleri ortakduyusal değer ve işleyiş biçimi oluşturarak hegemonyanın oluşmasına hizmet etmektedir (Shoemaker ve Reese, 2002: 151). Bu bağlamda haber medyasında yer alan ideolojik çerçeve ve hegemonik kalıpların ortaya çıkarılması için haber söylem olarak kabul edilmekte ve söylem analizi yönteminden faydalanılmaktadır.

3. İDEOLOJİ VE SÖYLEM

İdeolojiler toplulukların sosyal temsillerini biçimlendiren ana unsurlardır. Bu temsillerde topluluğun ortak söylemi ve diğer yaşam pratikleri kendini göstermektedir. Toplum içindeki her birey ideolojiyi büyük oranda söylemler yoluyla içselleştirmektedir. Bununla birlikte söylem analizinin toplumsal yapıyı çözümlemede her zaman etkili olacağı düşünülmemelidir. Diğer bir ifade ile ideoloji kavramı determinist bir yapıya sahip değildir. Toplumsal yapı içinde bireyler düşüncelerini her zaman açık açık dile getirmeyebilirler. Bir taraftan da ideolojik söylem kişisel ve bağlamsal olarak değişkenlik gösterebilir (Van Dijk, 2006, 117-120). Bu değişkenlik ideoloji ile söylemin birlikte kullanımı konusunu tartışmalı hale getirmektedir. Başta Foucault ve Derrida olmak üzere bir kısım düşünürler epistemolojik köken itibarıyla birbirlerinin dışlamalarından dolayı bu iki kavramın birlikte kullanılamayacağını savunmaktadırlar. Foucault'un bu konudaki düşünceleri şöyledir: *"İdeolojiyi, öznel, kendi nesnel sınıfsal çıkarlarına göre üretirler. Böylece ideoloji kavramı, önceden oluşmuş ve çıkarlarının tekabül ettiği ideolojik temsilleri farkında olan bir öznenin veri*

koşullarına dayanır. Yani ideolojiyi insanlar kendi gereksinmelerine göre "üretirler. Oysaki söylem kavramı, öznenin dilsel toplumsal pratiklerle üretilen bir söylemsel konum olduğunu iddia eder". Öte yandan ideoloji ve söylem kavramlarının birlikte kullanılmasını savunan düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürler Marksist geleneğin sorgulayıcı ideoloji kavramına vermiş olduğu katkının altını çizen ve bunu dönüştürülmüş bir tarzda kullanmak isteyenler kuramcılardır. Bu düşüncenin temelinde modern toplum yapısı içinde oluşturulmuş iktidar ve tahakküm düzeninin çözümlenmesinde tek başına söylem kavramının yeterli olmayacağı görüşü bulunmaktadır (akt. Sancar, 2014, 125-128). Bir bakıma söylem zaman zaman ideoloji yerine kullanılabilir de bazı durumlarda ideoloji ile düşünsel ayrışma yaşayabilmektedir. Ayrışmalar bir yana bırakılırsa ideoloji ve söylem birbirini tamamlayan kavramlar olarak düşünülebilir (Purvis ve Hunt, 1993, 473-477). Thompson'ın (2013, 335) "İdeolojiyle ilgilenmek, sosyal-tarihsel analizi tahakküm ilişkilerinin araştırmasına yönlendirir, buna karşılık söylen analizi sembolik biçimlerin anlamın seferber edilmesini kolaylaştıran yapısal özelliklerine odaklanır" şeklindeki ifadesi ideoloji ve söylem ayrışmasına dikkat çekerken bu yaklaşımların bir araştırmaya olan bakış açısı dahi etkilenebileceğini göstermektedir.

Van Dijk (2003, 55) söylemin kolaylaştırıcı yapısal özelliklere sahip olmakla birlikte her birinin sonsuz olarak birbirine bağlanabildiği kategori ve unsurları bulunan birçok yapıyı barındırmasından dolayı karmaşık olduğu düşüncesini dile getirmektedir. Bunun tersine olarak ideolojiler açık bir biçimde ifade edilip kolaylıkla fark edilebilirler. Fakat bu durum aynı zamanda üstü kapalı, dolaylı, sezdirme, duraksama, tonlama ya da zamir kullanma gibi söylemin belirgin olmayan yapılarında da ortaya çıkabilmektedir. Maatta (2014, 63) ise söylem ile ideoloji arasındaki bağlamı şöyle açıklar: "Söylem ve söylemlerin tüm dillerde mevcut olduğunu kabul ederiz, ancak çoğumuz ideoloji veya ideolojilerin farklı söylemlerde değişen derecelerde bulunduğunu düşünürüz." Medya metinlerindeki sözcük ve anlam yapılarının incelendiği söylem analizi yöntemi ile örtük ideolojilerin de açığa çıkarılması sağlanmaktadır.

Sancar (2014, 131-132) ideoloji, tahakküm yapısını kuran ve besleyen söylem olarak düşünülebilir görüşünü benimsemektedir. Ona göre toplum yapısı içinde tahakkümle ilişki kurma bağlamında söylemin ideolojik işlevinden bahsedilebilmektedir. Söylem ile ideoloji arasındaki ilişki bir bilginin ilişkisine benzetilebilmektedir. Benzetmek gerekirse ideoloji bir bilgisayar yazılımı, söylem ise onu yazılım yoluyla üretilen çıktılardır (Therborn, 1989, 28). İki kavram bir araya geldiğinde güçlü ideolojik söylemlere zemin hazırlayabilecektir. Bu söylemler dünyanın bir üyesi olmayla ilişkili manalar (yaşam, ölüm, kozmos, acı çekme ve doğal düzenin anlamı) oluşturabilmenin yanı sıra hayatın içinde iyilik ve kötülüğün konumu, insan yaşamının neleri mümkün kıldığı ve ölüm sonrası neyle karşılaşılacağı gibi problemlerle de ilgili olabilmektedir (Therborn, 1989, 28). Bu bakımdan hayat alanı içinde yer alan söylemler birçok bakımdan ideoloji ile bağlantılı olmaktadır (Van Dijk, 2003, 65). Bu alanlar aynı zamanda kendi içinde bir mücadeleyi oluşturmakta, mücadele ise iktidar ile doğrudan bağlantı kurmaktadır. Foucault'cu düşünceye göre söylem, iktidarın bir yansımasıdır bu bakımdan da söylem temelli bir mücadele aynı zamanda iktidar bağlantılı bir mücadeledir (Humphreys, 2008, 319) ve iktidar mücadelesinde hakimiyet ilişkilerinde kullanılan söylem bir yandan da ideolojiyi inşa etmektedir (Brasier, 239, 2002).

İdeolojiler çeşitli söylemler vasıtasıyla aktarılmaktadır. Dolayısıyla dil, gerçekliğin ortaya konması ve ideolojilerin aktarılması noktasında önemli bir araçtır. Rus dil bilimci Volosinov, her türlü bilginin dil içerisinde üretildiğini ifade etmekte ve dilin şeffaf olmayan, görünenin ardında anlamlar barındıran bir yapısının olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle de tüm dillerin ideolojik yapılardan oluştuğunu ifade etmektedir (Hartley'den akt. Devran, 2010: 25). Dil vasıtasıyla aktarılan söylem, anlamın taşıyıcısı, kurucusu ve dönüştürücüsüdür. Haber metinlerinde resmi/

egemen/ başat söylemler ideolojik biçimde aktarılmaktadır. Dolayısıyla içerisinde ideoloji bulunduran dilin tarafsız olması oldukça güç olması sebebiyle haberin tarafsızlığından bahsetmek zordur. Haberde seçilen sözcükler, vurgu ve tonlamalar, sözcüklerin yan ve düz anlamları ve habere katılan yorum, ona ideolojik bir boyut kazandırırken göstergeler vasıtasıyla anlam üretimi sağlanmaktadır. Bu bağlamda medyadaki ideolojik mücadele alanı toplumun gerçeklerin aktarıldığına ikna edilmesi ve inandırılması amacı taşımaktadır. Söylem yoluyla hegemonyanın yeniden üretilmesi sağlanırken ikna yoluyla toplumun rıza göstermesi amaçlanmaktadır (Yağlı, 2007: 360). İknanın oluşması noktasında söylem oldukça etkili bir araçtır.

Van Dijk haber metinlerinde yer alan örtük ideolojik kodların açığa çıkarılması amacıyla eleştirel söylem analizi yöntemini kullanmıştır. Dijk, söylem analizini yalnızca sözcük yapıları ve dilbilimsel kalıplar içerisinde değerlendirmemiş, söylemde yer alan anlamlar ve ideolojilerin açığa çıkarılması için söylemi disiplinler arası bir yaklaşımla ortaya çıkarmayı amaçlamıştır (1988: 1-3). Van Dijk'a göre haber üretim sürecinde görgü tanıkları, ajanslar ve farklı medya organlarından gelen bilgiler yapılandırılmakta, bu yolla haber söylemi oluşmaktadır (1988: 19-20). Haber yapılandırma sürecinde kelime ve cümlelerin anlamsal özelliklerinin yanı sıra tonlama ve vurgular, haberin sunulduğu sayfa yapısı, haberin sayfadaki konumu, yazı karakteri ve büyüklüğü gibi unsurlar haberdeki örtük ideolojinin anlamlandırılması bakımından önemlidir (Van Dijk'tan akt. Toruk ve Sine, 2012: 359).

Haber değeri çeşitli ideolojik ölçütler çerçevesinde belirlenmekte ve bu ideolojik yapılar haberin yapılandırılması ve aktarılmasında etkili olmaktadır. Ancak haberde ideoloji inşa edilirken yalnızca yazılı ve sözlü metinlerin imkanları kullanılmamaktadır. Haberin ideolojik anlamda sunumunda ideolojik yakınlık da bir kıstas oluşturabilmektedir. Örneğin bir gazete kendi düşüncesine yakın olan siyasi partinin haberlerine daha fazla yer ayırırken, düşüncesini paylaşmadığı siyasi partinin düşüncelerini görmezden gelebilmektedir (Toprak ve Koçak, 2021, 42). Nitekim görmezden gelme ve yok sayma yoluyla biz ve öteki ayrımına dayalı ideolojik kutuplaşma gerçekleşebilmektedir.

4. AYASOFYA'NIN İBADETE AÇILMASINA İLİŞKİN SÖYLEM ANALİZİ

Tarihte üç kez inşa edilen Ayasofya, eski adı ile *Kadim Bilgelik Kilisesi (Hagia Sophia)* 916 yıl kilise olarak faaliyet göstermiş, 1453 yılında İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesi ile camiye dönüştürülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile halka kapatılan yapı, 1934 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. 2 Temmuz 2020 tarihinde Danıştay'ın 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararını iptal etmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığının 10 Temmuz 2020 tarihli kararı ile Ayasofya'nın camiye dönüştürülerek yönetiminin Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmesine karar verilmiştir. 24 Temmuz Cuma günü devlet erkanının da ilk Cuma namazının kılınmış, yapının ismi Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması iç ve dış basında büyük yankı uyandırmıştır.

Bu çalışmada, gazetelerde yer alan haberlerin ideolojik müdahalelerle yapılandırıldığı ön kabulünden hareketle Ayasofya'nın ibadete açılması konusuna ilişkin gazetelerin haber üretim süreçlerindeki ideolojik etkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda sol ideolojiyi temsilen Cumhuriyet, sağ ideolojiyi temsilen Yeni Akit gazeteleri seçilerek Ayasofya'nın cami olarak ibadete açıldığı tarih olan 24 Temmuz 2020 gününü takip eden bir haftalık süre boyunca gazetelerde konuya ilişkin olarak yayınlanan haberler örneğinde gazetelerin söylemsel farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın örneklemini Cumhuriyet ve Yeni Akit gazetelerinin 24 Temmuz 2020- 30 Temmuz 2020 tarihlerini kapsayan birer haftalık dönemde yayınladıkları haberler

oluşturmaktadır. Çalışma konu bakımından Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması hakkındaki yapılan haberlerle sınırlandırılmış olup, kapsam bakımından örnekleme dahil edilen iki gazete (Cumhuriyet ve Yeni Akit) ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışma süre bakımından 24-30 Temmuz 2020 tarihleri ile sınırlandırılmıştır ve konuya ilişkin olarak gazetelerin ilk sayfalarında yer alan haberler analiz edilmiştir.

5. YÖNTEM

Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılmasına ilişkin olarak farklı ideolojik kanatlarda yer alan gazelerde yer alan haberler Van Dijk'in haber söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Söylem analizi; yazılı, sözlü ya da görüntüsel içeriklerin yalnızca dilsel ya da metinsel olarak değil, bunların yanı sıra sosyal, ekonomik, kültürel ve ideolojik bağlamlarıyla birlikte incelendiği analiz yöntemidir (Erdoğan, 2014: 287).

Söylem, ideolojinin yeniden üretimi ve günlük ifadeler için vazgeçilmez bir role sahiptir. Bu bakımdan imgeler, tonlama, söz dizimi de dahil olmak üzere, temalar, varsayımlar, tutarlılık, öğretilmeler ve uslamlama gibi durumlar da söylem bağlamı içinde değerlendirilebilir. Bu ise söylem analizini zaman zaman zorlaştıran bir durum olarak görülebilmektedir. Gene her bir söylemin sonsuz biçimde birbiriyle bağlantılı olması kendi kategorisi ve unsurları bulunan birçok düzeydeki yapıyı ihtiva ettiği için zorlayıcı olabilmektedir (Van Dijk, 2003, 13, 55).

Bu ihtivalar genellikle Van Dijk'in söylem çözümlemesi çerçevesinde metinler bazında makro ve mikro yapı şeklinde incelenmektedir. Metinlerin teması makro analizde ele alınırken, sözcük ve cümlelere ise mikro çözümleme yoluyla analiz edilmektedir. Sentaktik yapı ile cümle kalıpları üzerinde çalışılmaktadır. Cümlenin yapısı, aktif veya pasif olması söylemi etkileyen bir unsurdur. Metin oluşturulurken seçilmiş olan sözcükler içerikteki düşünce yapısı hakkında ipucu sağlamaktadır. Seçilen sözcükler bağlantılı ideoloji hakkında bilgi vermektedir. Yazarın sözcük seçimlerinde ayrıca çalışmış olduğu kurumun düşünsel alt yapısı da etkili olabilmektedir. Böylelikle metin içinde geçen sözcükler ideolojik mücadelenin düşünsel sahası olarak düşünülebilir. İçerikleri, metinleri takip eden birey geçmiş yaşamından edindiği unsurlarla bunları harman yaparak ideolojik bakımdan kendini inşa etmektedir (Van Dijk, 1988, 70-80).

Van Dijk, söylem analizinde yapıları makro ve mikro yapılar olarak ele almaktadır. Buna göre tematik yapılar, haber başlıkları, spotlar, girişler makro yapıyı oluştururken, metnin yapısı, kelimelerin seçimi, kelime ve cümleler arasında oluşan anlamsal bağ ise mikro yapı içerisinde değerlendirilmektedir (Arık, 2009: 248). Medya çalışmalarında söylem, ideolojik yapılar bağlamında incelendiğinde medya metinleri ve haberler vasıtasıyla toplumsal iktidarın kurulmasına ne ölçüde katkı sağladığı görülebilecektir (Dursun, 2001: 56-57). Bu bağlamda çalışmanın örneklemini oluşturan Cumhuriyet ve Yeni Akit gazetelerinde Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin olarak 24 Temmuz 2020 -30 Temmuz 2020 tarih aralığında yer alan gazete haberleri Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmektedir.

6. BULGULAR

6.1. Cumhuriyet Gazetesi'nin Söylem Analizi

Ayasofya'nın cami olarak ibadete açıldığı tarih olan 24 Temmuz 2020 günü yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi manşetini "*Kuruluş Tapusu*" başlıklı habere ayırmıştır. Haberin üst başlığında ise "*Osmanlı'nın küllerinden doğan bağımsız Türkiye'nin ilanı Lozan'ın 97. Yılı kutlu olsun*" ifadesine yer verilmiştir. Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin haber ise aynı manşet altında "*Objektifler önünde namaz*" başlığı ile ana sayfada fotoğraflı olarak yer almıştır. Ana sayfadaki haber başlığının altında "*Ayasofya'nın 86 yıl sonra yeniden ibadete açılmasıyla bugün kılınacak Cuma namazı için metrelerce halı döşendi. İçeride namaz kılacak 500 davetli için 11 kontrol noktası hazırlandı*" ve "*Salgına karşın kılınacak namaz için akredite edilen onlarca yerli ve yabancı basın kurumunun yanı sıra 736*

sağlık personeli, 1 helikopter ambulans olmak üzere toplam 101 ambulans görev alacak" ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca habere ilişkin olarak iç sayfalarda bulunan köşe yazıları "Din Sömürüsü", "Haydin Namaza", "Lozan'dan Ayasofya'ya" başlıkları ile yer almıştır.

Van Dijk eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımında yer alan makro yapı çözümlemesinde haber metninde yer alan temalar ve konular bütün yönleri ile ele alınmaktadır (1998: 80). Metnin tematik yapısı içerisinde metin içindeki sebep sonuç ilişkisinin yanı sıra en üstteki konudan en alttaki konuya kadar habere ilişkin detaylar incelenmektedir (Devran, 2010: 65). Bu bağlamda makro yapı içerisinde yer alan tematik çözümlemeye göre Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açılması haberine "Kuruluş Tapusu" manşeti altında yer verilmesi ve gazete ana sayfasının 4/3'ünü kapsayacak biçimde konumlandırılması gazetenin habere konu olay karşısındaki ideolojik duruşunu ortaya koymaktadır.

Söylem analizi bakımından haber metninde rakamsal ifadeler yer verilmesi okuyucunun dikkatinin çekilmesi ve okuyucunun ikna edilmesi açısından oldukça önemlidir (Devran, 2010: 55). Analize konu olan habere ilişkin haber metninde sıklıkla rakam kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca haberde kullanılan fotoğrafta Ayasofya içerisine halı döşeme çalışmalarının yanı sıra Ayasofya'ya karşı fotoğraf çekilen turistlerin görseline yer verilmiştir. Fotoğraf aracılığı ile Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılmasının turizmi olumsuz yönde etkileyeceği iması yapılmaktadır. Mikro yapı içerisinde yer alan lexical çözümlemeye göre haber metninde yer alan "...metrelerce halı döşendi, ...namaz kılacak davetli, salgına karşı namaz" ifadeleri gazetenin habere karşı yanlı tavrını ortaya koymaktadır.

Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açıldığı tarihin ertesi günü olan 25 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi ana sayfasında "Ayasofya açılışında Atatürk'e hakaret" manşetine yer verilmiştir. Haberde alt başlık olarak "Diyanet işleri başkanı Ali Erbaş'ın, isim vermeden 'Atatürk'e lanet okuması' büyük tepki yarattı" ifadeleri yer almaktadır. Gazete ana sayfası ikiye bölünerek sol tarafta "Anıtkabir'de büyük ayıp" manşeti ve "Cumhuriyet değerleri tehdit altında" spotuna yer verilmiştir. Retorik, kitleleri ikna etme amacıyla dilin ustalıkla kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır. Haber metni retoriksel açıdan değerlendirildiğinde spot altında yer alan sivil toplum örgütü temsilcilerinin "Cumhuriyet Lozan demek, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini savunmak suç haline geldi. Bugün Ayasofya serbest, Anıtkabir yasak. Cumhuriyet değerleri tehdit altında" ifadesinin tırnak içerisinde doğrudan anlatımla verilmesi ideolojik söylemin kuvvetlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Haber metninde öznenin etken olarak kullanılması öznenin görüşünün kabul edildiğini ifade etmektedir (Devran, 2010: 99). Bu bağlamda gazetenin sivil toplum örgütü temsilcilerinin ifadesini desteklediğini söylemek mümkündür.

Gazete ana sayfasının sağ tarafında yer alan "Ayasofya açılışında Atatürk'e hakaret" manşeti altındaki başlıkta "Atatürk'e lanet okuması" ifadesinin tırnak içerisinde belirtilmesi muhabirin habere yorum kattığını bir diğer ifade ile tırnak içerisindeki ifadenin desteklendiğini göstermektedir. Retorik açıdan değerlendirildiğinde haberde fotoğraf, rakam, alıntı kullanımı gibi unsurlar haberin inandırıcılığını artırırken okuyucunun haberi içselleştirmesine aracılık etmektedir (Doruk, 2013: 126). Ayrıca Ayasofya'nın ibadete açılışının konu edildiği haberde bir büyük ve üç küçük fotoğraf kullanıldığı görülmüştür. Büyük fotoğrafta Ayasofya bahçesinde namaz kılan kalabalık yer alırken küçük fotoğraflarda ilk olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açılışta Kuran okuduğu görsel, sonrasında Genel Kurmay başkanı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanları ve Milli Savunma Bakanının cami içerisindeki görselleri ve son olarak da Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın hutbedeki fotoğrafına yer verilmiştir. Haber retoriği açısından fotoğraf kullanımı haberin ikna gücünü arttırmaktadır. Tematik açıdan değerlendirildiğinde gazete ana sayfasının ikiye bölünerek bir tarafta Anıtkabir'e diğer tarafta Ayasofya'ya ilişkin görsel ve habere yer verilmesi siyasi kutuplaşma ve laikliğin tehlikede olduğu iması içermektedir.

26 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde gazetenin “*Erbaş Yargılanmalı!*” ifadesini manşete taşıdığı görülmüştür. Haberde üst başlık olarak “*Ayasofya açılışında 'Atatürk'e lanet okuyan' Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın istifası istendi*” başlığı yer almaktadır. Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesinde metindeki olayların neden sonuç ilişkisi ile verilmesinin söylemin ikna boyutunu arttırdığı ifade edilmektedir (Van Dijk: 1998: 85-88). Söz konusu haber manşeti retoriksel açıdan değerlendirildiğinde söylemin iknayı arttıracak şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Haberde metninde Ayasofya'nın ibadete açılması sonrası Yunanistan'da Türk bayraklarının yakılması ve Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın konuşmasına karşı tepkilere yer verilmektedir. Ayrıca haber metninin altında iç sayfalara çağrı niteliğindeki “*Baskıyla hukuk ve tarih geri çevrilebilir mi?, Topluma ve geleceğe meydan okuyorlar, Siyasal İslamla Atatürk'ü karşı karşıya getirmek*” alt başlıklarına yer verilmiştir. Haberde fotoğraf kullanılarak anlatım güçlendirilmeye çalışılmıştır. Haberde Ayasofya içerisinde sırtına Türk bayrağı almış sarıklı bir erkek fotoğrafı yer almaktadır. Alt çekim açısı ile çekilmiş fotoğrafın manşetin hemen altında ve dikkat çekici biçimde yer almaktadır. Haber fotoğrafı tematik açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'de siyasal islamın yükselişine gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

27 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde “*Atatürk'e Borçlu*” manşetinin yer aldığı görülmüştür. Haberde üst başlık olarak “*ADD'nin bütün şubeleri Erbaş hakkında suç duyurusunda bulunacak*” başlığı yer almaktadır. Ayrıca gazetenin ana sayfasında “*Olayların Ardındaki Gerçek Din ve Politika*” başlıklı bir köşe yazısına da yer verildiği görülmüştür. Tuchman, haberin inşa edilmiş bir gerçeklik sunması sebebiyle çağdaş yaşamı analitik olarak okuyabilmeyi kısıtlayan bir ürün olarak değerlendirmektedir (Dursun, 2014: 154). Bu bağlamda gazetenin haberi tematik yapı kapsamında başlıklar ve haber girişleri bağlamında değerlendirildiğinde Atatürkçülük ve laikliğin tehlikede mesajının verildiği görülmektedir. Şematik yapı kapsamında gazete haberi durum, olayın sunumu ve aralan bilgisi bağlamında değerlendirildiğinde haberin konusunu oluşturan olayın ortaya çıkış sebebi olan Ayasofya'nın ibadete açılması olayının dini unsurların politik malzeme olarak kullanıldığı iması yer almaktadır.

28 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin olarak yapılan haberde “*Cumhuriyete Saldırı*” manşetinin yer aldığı görülmüştür. Haberde üst başlık olarak “*Ayasofya'nın açılışından sonra yaşanan gerici çıkışlar için savcılar göreve çağrıldı*” ifadesi kullanılmıştır. Konuya ilişkin haber metninde alt başlık olarak “*Özgüven patlaması*” ve “*İlk seçimde hilafet ister*” başlıkları yer almaktadır. Haberde yer alan sözcük yapıları mikro yapı kapsamında sentaktik olarak incelendiğinde “gerici” ve “hilafet” kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu durum gazetenin çalışmanın konusunu oluşturan olay hakkındaki ideolojik durumunu göstermektedir. Gazete oluşturmuş olduğu haber kurgusu ile Cumhuriyet ve laikliğe karşı bir tehdit oluşturduğu algısı yaratmaktadır.

29 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde gazete manşetinde “*O makamda oturamazsın*” ifadesinin yer aldığı görülmüştür. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın fotoğrafının da yer aldığı haberde üst başlık olarak “*Erbaş'a muhalefetten tepki. ADD'den 81 ilde suç duyurusu*” ifadesine yer verildiği görülmüştür. Haberde Diyanet İşleri Başkanı hakkında “*Atatürk'e hakaret*” ve “*halkı kin ve düşmanlığa tahrik*” gerekçeleri ile Atatürkçü Düşünce Derneği'nin 350 şubesi tarafından suç duyurusunda bulunduğu ifadesi yer almaktadır. Söz konusu habere ilişkin başlık mikro yapı bağlamında sentaktik olarak incelendiğinde Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'a yönelik tepki ve yargısal bir tutumun varlığı görülmektedir. Haberde sayı kullanılması konunun önemini, inandırıcılığını ve etkisini aktarmak açısından önem taşımaktadır.

30 Temmuz 2020 tarihli Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde gazetenin “*Fetret devriymiş*” ifadesini manşete taşıdığı görülmüştür. Haberin üst başlığında ise “*Ayasofya'nın açılışında Atatürk'e hakaret eden Erbaş, müze olduğu yıllar için 'fetret' benzetmesi yaptı*” ifadesi yer almaktadır. Haberin

içeriği ve sunumu ile medya organlarının ekonomik ve sınıfsal konumu arasında ilişki bulunmaktadır. Buna göre gerek hükümetler gerekse medya kuruluşları mevcut konumlarını sürdürebilmek adına ideolojik anlatılardan faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla anlatı yapılarının ekonomi politik bakış açısı ile değerlendirilip incelenmesi gerekmektedir (Dursun, 2014: 162). Bu bağlamda Cumhuriyet gazetesinin haber manşeti retoriksel açıdan değerlendirildiğinde gazetenin mevcut ideolojik tutumunu destekler nitelikte anlatılara yer verdiği görülmektedir.

6.2. Yeni Akit Gazetesi'nin Söylem Analizi

24 Temmuz 2020 tarihli Yeni Akit gazetesinin Ayasofya'nın ibadete açılışına ilişkin yapmış olduğu haber incelendiğinde gazetenin söz konusu habere ana sayfanın tamamını kaplayacak şekilde yer vermiş olduğu görülmüştür. Ayrıca haberde *"Şükür kavuşturana"* manşeti büyük puntolarla yer almıştır. Haberde spot olarak *"86 yıllık Ayasofya hasreti bugün sona eriyor"* ifadesi büyük harflerle yer almaktadır. Gazete haber fotoğrafı olarak Ayasofya camisinin ışıklandırılmış görselini kullanmıştır. Haberde fotoğraf altında *"Necip Fazıl'ın, 'Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!' dizesinde yer verdiği prangalardan biri daha kırılıyor..."* cümlesi ile başlayan ve *"Ümmet mabedine kavuşuyor"*, *"Sela, tekbir ve hatimli program"* alt başlıkları ile devam eden metin yer almaktadır. Gazete söz konusu habere ilişkin iki adet görsel kullanmıştır. İlk görsel olan Ayasofya camisinin heybetli görüntüsünün altında Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy'un Ayasofya camisi içerisindeki fotoğrafına yer verilmiştir. Gazetenin haberi makro yapı kapsamında tematik anlamda değerlendirildiğinde haber başlıkları, spotlar ve fotoğraf kullanımı ile konunun gündeme taşındığı ve gazetenin mevcut ideolojik tutumunu habere yansıttığını söylemek mümkündür. Mikro yapı bağlamında cümle yapıları ve haberin genel retoriksel içeriği incelendiğinde dini ifadelerle sıklıkla yer verildiği ve söz konusu olayın sevinç ve coşku ile aktarıldığı görülmüştür.

25 Temmuz 2020 tarihli Yeni Akit gazetesi incelendiğinde yine gazetenin habere tam sayfa yer verdiği görülmüştür. Haberde *"Ayasofya bayramı"* manşeti kullanılmış ve manşet üstünde *"Yunanistan'da yas, Ümmette büyük coşku..."* ifadelerine yer verilmiştir. Ayasofya camisinde ilk Cuma namazı kılınması sebebiyle cami dışına taşan cemaatin de yer aldığı fotoğraf karesine gazetenin ilk sayfasını kaplayacak şekilde yer verilmiştir. Haberde *"Hilalin haça karşı üstünlüğünün ezeli ve ebedi sembolü olan Ayasofya, yaklaşık 500 bin kişinin katıldığı Cuma namazıyla yeniden ibadete açıldı..."* ifadelerinin yer aldığı spotun yanı sıra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cuma namazı öncesi Kuran'ı Kerim okuduğu anın görseline yer verilmiştir. Ayrıca gazete ana sayfada vatandaşların camiye olan ilgisini yansıtan görsellere de yer vermiştir. Mikro yapı bağlamında sentaktik çözümleme yapıldığında gazetenin söz konusu haberi coşku ve zafer duygusuyla yansıttığı ve retoriksel anlamda dini terminolojiyi kullanarak ideolojik tutumunu haberde yansıttığını söylemek mümkündür.

26 Temmuz 2020 tarihli Yeni Akit gazetesi incelendiğinde *"Türkiye tarihini yeniden yazıyor"* manşetinin ve manşet üstünde *"Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması ümmeti hem gururlandırdı hem ümitlendirdi"* ifadelerinin yer aldığı görülmüştür. Ayasofya'nın gece hilal ile aynı karede gösterildiği haber fotoğrafı kullanılarak İslam dininin sembolü olarak kabul edilen hilal vasıtasıyla ümmet bilincine gönderme yapılmaktadır. Ayrıca sayfanın alt kısmında *"Bizans ezikleri kudurdu"* başlığı ile Ayasofya'nın açılmasına tepki gösteren Yunanlıların Türk konsolosluğu önünde Türk bayrağını yaktıkları görsele yer verilmiştir. Söz konusu habere ilişkin metinde *"gavur, faşist, ezik, hazımsız"* ifadelerine yer verildiği ve gazetenin nefret söyleminde bulunduğu görülmüştür.

27 Temmuz 2020 tarihli Yeni Akit gazetesi incelendiğinde Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin habere sayfa altında yine fotoğraf kullanılarak yer verildiği görülmüştür. *"Ayasofya sevgisi"* ifadesinin spotta yer aldığı haberde cami bahçesine taşan kalabalık ve Ayasofya'nın görkemli fotoğrafına yer verilmiştir. Haberde tarihçi yazar Hasan Eren Ulu ile yapılan röportajda geçen

"Ayasofya'nın üzerine titremeliyiz" ifadesine tırnak içinde yer verilmiştir. Haber söyleminde sıklıkla başvurulan saygın kişilerin görüşlerine yer verme yöntemi resmi ideolojiyi desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Buna göre medya özgün biçimde haber üretmekten ziyade saygın kaynaklara ve uzman görüşlerine yer vererek gelecekte meydana çıkacak olası tartışmaların önünü kapatmaktadır (Dursun, 2014: 157-158).

Yeni Akit gazetesinin 28 Temmuz 2020, 29 Temmuz 2020 ve 30 Temmuz 2020 tarihli haberleri incelendiğinde gazetelerin ilk sayfalarında Ayasofya'nın ibadete açılmasına ilişkin hiçbir habere yer verilmediği görülmüştür.

7. SONUÇ

Van Dijk'ın haber söylem analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada farklı ideolojik kanatlarda yer alan iki gazete olan Cumhuriyet ve Yeni Akit gazetelerinin 24 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleşen Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması olayına ilişkin haberleri nasıl yapılandırdıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 24 Temmuz 2020-30 Temmuz 2020 tarihleri aralığında söz konusu gazetelerin ilk sayfalarında yer alan haberler söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Çalışmanın kuramsal kısmında ifade edildiği gibi üretim araçlarını elinde bulunduran egemen sınıfın ideolojisi yönetilen sınıfın ideolojisini belirlemektedir. Egemen sınıf kendi ideolojisini topluma kabul ettirebilmek amacıyla mevcut ideolojisinin herkesin çıkarlarını koruduğu yönünde söylemler geliştirmektedir. Medya endüstrisi kendi ideolojisini akılcı ve geçerli göstermek amacıyla idealleştirilen deyimler (din, milliyetçilik vb.) ve bilinçli yanılsamalardan (eşitlik, refah vb.) faydalanmaktadır (Erdoğan, 2014:235). Bu bağlamda çalışma kapsamında incelenen gazetelerde yer alan Ayasofya'nın ibadete açılması haberine ilişkin her iki gazetenin de mevcut ideolojik duruşunu destekleyici söylemlere yer verdikleri görülmüştür.

Cumhuriyet gazetesinin söz konusu haberi ele alış biçimi gazetenin muhalif duruşunu destekleyici nitelikte yapılandırılmıştır. Gazetenin belirlenen tarih aralığında Ayasofya'nın ibadete açılması hakkındaki yapmış olduğu haberler incelendiğinde gazetenin Cumhuriyet rejimi ve laikliğe yönelik bir tehdit kaygısını haber söylemine taşıdığı görülmektedir. İktidara yakın bir duruş sergileyen Yeni Akit gazetesinin söz konusu olaya ilişkin haberleri söylem analizi bağlamında incelendiğinde gazetenin ideolojik duruşunun haber söylemine yansıtıldığı görülmüştür. Yeni Akit gazetesinin Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılmasına ilişkin yapmış olduğu haberlerde İslamın dirilişi, Hristiyanlığa karşı kazanılmış bir zafer ve ümmetçilik anlayışının yansıtıldığı görülmüştür.

Sonuç olarak çalışma kapsamında incelenen farklı ideolojik kanatlarda yer alan her iki gazetenin de mevcut ideolojilerini haber söylemlerinde yansıttıkları görülmüştür. Dolayısıyla her iki gazete de söz konusu olayı araçsallaştırarak ideolojik kutuplaşmanın tarafı olmuştur. Ayrıca Yeni Akit gazetesinin uzman görüşüne yer vererek haberin doğruluğunu ve olayın gerekliliğini kanıtlamak amacıyla ideolojik söylemlerini destekleme yoluna gittiği görülmüştür. Bu durum gazetenin ideolojisinin nesnellüğün önüne geçmesi sorunu doğurabilmektedir. Cumhuriyet gazetesi ise söz konusu olaya ilişkin yapmış olduğu haberlerde rakamsal ifadeler kullanarak ideolojik söylemini destekleme yoluna gitmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında incelenen gazetelerin ideolojilerin gazeteciliğin temel mesleki etik ilkelerinden olan nesnellik ilkesinin önüne geçtiği, yorum ve yargı içeren ifadeler kullanarak profesyonel habercilik anlayışından uzaklaştıkları, bilgi ve haber verme amacı yerine ikna ve propaganda amacı içeren söylemlerde buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülhakimoğulları, E. D. (2019). Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Fotoğrafın Kullanımı, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2(1):27-42.
- Althusser, L. (2002). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (Çev.Yusuf Alp & Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arık, B. (2009). Hrant Dink Cinayeti Haberlerinin Söylemi, Terör ve Haber Söylemi, (Ed. Mustafa Şeker, N. Tülay Şeker) Konya: Literatürk Yayınları.
- Baudrillard, J. (2012). Kusursuz Cinayet. (Çev. Necmettin Sevil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brasier, K. J. (2002). Ideology and discourse: Characterizations of the 1996 farm bill by agricultural interest groups. *Agriculture and Human Values*, 19(3), 239-253.
- Devran, Y. (2010). Haber Söylem İdeoloji, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Doruk, Ö. (2013). Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşluğu Derneği'nce Yapılması Planlanan Yürüyüşün Engellenmesine İlişkin Haberlerin Çözümlemesi, *e-Gifder*, 2(1): 106-132.
- Dursun, Ç. (2014). Tv Haberlerinde İdeoloji. Ankara: İmge Kitabevi.
- Engels, F. & Marx, K. (1968). Alman İdeolojisi. (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Erdoğan, İ. (2014). Medya Teori ve Araştırmaları. Ankara: Erk Yayınları.
- Gençalp, H. (2011). Egemen İdeolojinin Yerleştirilmesinin Bir Aracı Olarak Sinema: Çocuk Yıldız Filmlerinde Egemen İdeolojinin İşleyişi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gramsci, A. (2011). Hapishane Defterleri. (Çev. Ekrem Ekici). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Humphreys, D. (2009). Discourse as ideology: Neoliberalism and the limits of international forest policy. *Forest policy and economics*, 11(5-6), 319-325.
- Koçak, M. C. ve Küçük, O. (2021). "Organize İşler" filminde ideolojinin inşası. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (3): 526-537.
- Maatta, S. K. (2014). "Discourse and Ideology—Why Do We Need Both?" Spanish and Portuguese across Time, Place, and Borders. London: Palgrave Macmillan.
- Marsall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (1975). Felsefe Yazıları. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Özer, Ö. ve Şentöregil, M. (2020). "Haberde İdeoloji Üretimi: Doktora Saldırı Örneğinde Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet Haberlerinin Çözümlemesi", *Haber Üzerine Teori ve Uygulamalar*, (Ed. Salih Tiryaki), Konya Literatürk Yayınları.
- Purvis, T., & Hunt, A. (1993). Discourse, ideology, *British Journal of Sociology*, 473-499.
- Shoemaker, P. & Stephen D. R. (2002). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi, *Medya Kültür Siyaset*, (Der. Süleyman İrvan), Alp Yayınevi.
- Sine Nazlı, R. ve Kalafat Çat, A. (2019). 24 Haziran Erken Seçimlerinin Gazete Haberlerindeki Söylem Çözümlemesi, *Global Media Journal*, 10(19): 113-145.
- Şeker, M.& Sine, R. & Çavuş, S. (2012). Wikileaks Haberlerinin Türk Basınındaki Söylemi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (31): 379-400.
- Therborn, G. (1989). İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı. (Çev. İrfan Cüre). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson, J. B. (2013). İdeoloji ve Modern Kültür Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplumsal Kuramı. (Çev. İdil Çetin), Ankara: Dipnot Yayınları.

Haber Söyleminde İdeolojik Etki: Ayasofya'nın İbadete Açılması Haberleri

- Toprak, Ö. & Koçak, M. C. (2021). Haber Üretim Sürecinde Seçim Haberlerinin İnşası. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (53):37-51.
- Toruk, İ. (2008). Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik. Konya: Literatürk.
- Van Dijk, T. (1988). News as Discourse. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Van Dijk, T. A. (2006). Ideology And Discourse Analysis. Journal Of Political Ideologies, 11(2):115-140.
- Van Dijk, T. (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. (Çev. N. Ateş). Söylem ve İdeoloji. (Haz. B. Çoban & Z. Özarslan). İstanbul: Su Yayınları.
- Yağlı, S. (2007). Haber ve İdeoloji İlişkisi: Haber Metinlerinde Gerçekliğin Sunumu, Yeni Düşünceler Dergisi, 2: 355-366.
- Yaylagül, L. (2020) Haber Medyasının Ekonomi Politikası, Haber Üzerine Teori ve Uygulamalar (Ed. Salih Tiryaki), Konya Literatürk Yayınları.